

Миодраг-Мишко ВУКОВИЋ

МИЈЕЊАТИ ИЛИ НЕ ПОЛИТИЧКИ СИСТЕМ У ЦРНОЈ ГОРИ

Црна Гора је мала политичка заједница. Ради се о просторно најмањој држави на Балкану. Држава је са најмањим бројем становника. Стара је држава. Вјекови њеног државног трајања су остали иза ње. Иако стара држава, има скромну демократску традицију. По много чему особена, изузетна, непоновљива. Црна Гора се за разлику од других држава не може похвалити на вријеме започетим, а непрекинутим уставним, демократским развојем, законитим развојем политичких односа, у старту дефинисаним политичким системом и напором да исти дограђује и развија до краја. Црна Гора је била држава која је настајала на необичан начин. Из племенске организације ускочила је у више степене политичког организовања прескачући неке законите етапе, што ће се касније и данас показати великим хендикепом, који је очигледан у њеним данашњим видљивим напорима да се развије у демократску политичку заједницу. Црна Гора има скромну демократску традицију. Иако је била независна, суверена, самостална, а званично и међународно призната 1878. године на Берлинском конгресу, држава је која није прошла уобичајене фазе, које су, (осим Црне Горе), пролазиле остале државе у њеном окружењу и шире. У XIX вијеку, када је Црна Гора била максимално међународно уважена, иако њено фактичко међународно признање сеже и прије 1878. године, није прошла оне процесе кроз које су прошле друге државе. Црна Гора је прескочила индустријску, политичку, духовну и културну револуцију, које су законито обликовале политичке и друге односе у другим земљама. У XIX вијеку започет је процес стварања држава, које су касније стварале нације. Прво је настала Њемачка, која је касније створи-

ла њемачку нацију, па Италија, као држава, па послје тога италијанска нација. У Црној Гори је у то вријеме већ постојала држава, али која се, захваљујући династији која је владала том државом у почетку као теократском а касније као секуларном државом, колебала око свог „државног статуса”, живећи илузију да може, иако најмања, ући у шире јужнословенске државне интеграције и при том остати државом и бити равноправна са другим и уважена од других. Са друге стране, сиромашна, брдовита држава у којој су људи више немали него имали, помагана од других пријатељских држава да премости катастрофалне последице властите немаштине и „сушних година” са неартикулисаним, културном и духовном индивидуалношћу, бар не на онај начин како су те темељне државне и националне вриједности вредновале друге државе, није завршила ни процес несумњивог обликовања свог аутентичног националног идентитета. Све је у Црној Гори у тим временима било доведено „до самог краја”, али не и до краја. Државна и национална несебичност независну државу Црну Гору коштала је и државе и националног идентитета, нестала је вољом других. Платила је цијену своје унутрашње недовршености и несавршености, али и илузија да је и такву други хоће као себи равну. Речено је већ, Црна Гора нема дугу демократску традицију. Из поменуте племенске организације настајала је чак и клетвама светог Петра Цетињског, била је са скромним, хибридни, иако не и занемарљивим државним институцијама, живећи највећи дио XIX и почетак XX вијека просвећени апсолутизам. Зато, само условно, неке апсурдне ситуације, када је Црна Гора у питању. У Црној Гори, тако недовршеној, са недефинисаним политичким системом и односима, прва жељезница, прва радио телеграфска веза са сусједном Италијом, први аутомобил, први... На Цетињу, у пријестоници Црне Горе, амбасаде европских држава, са већ старим и дуго практикованим демократским системима, живот достојан европских метропола, а у окружењу један други непатворени, мање друштвеним, а више природним процесима обликован свијет. На Цетињу се говорило европски, школовало на страним језицима, али је то било ексклузивно право црногорске, дворске структуре и њихових „државних” сервиса. Црна Гора нема зато дугу правну историју, а посебно не уставну. Први устав добила је почетком XX вијека, а правна историја ове државе почиње крајем XVIII вијека. Први црногорски Устав из 1905. године је изнуђени, октроисани Устав који је суве-

рен „даровао Црној Гори”, притиснут растућом законито иако закашњелом и у Црној Гори створеном потребом обликовања државе по „европским стандардима”. Уставом из 1905. године је, у ствари, ограничен апсолутизам црногорског суверена и створена је, не парламентарна него уставна монархија, која ће у парламентарну прерастати коју годину касније и кратко трајати. Тај почетак црногорског, државног „тадашњим токовима примјереног обликовања” прекинуо је глобални поремећај изазван свјетским сукобима, а онда „наплата фактуре” за црногорску државу и националну несебичност, црногорски национални и државни мазохизам, неспремност да се прије било каквих аранжмана државног суживота са другим буде државно и национално свој на своме. Нестаје 1918. године Црна Гора и као држава, потиरे се све црногорско и у националном, и у културном, и у свеколиком смислу. Црна Гора нестаје као друштвена заједница. „Трансформше се” у регионе, уситњавају је да би лакше била државно и национално конзумирана од стране већих и моћнијих. Државну и националну „ноншалантност” Црне Горе у XIX и почетком XX вијека, па и погрешне процјене националне и државне будућности исте од стране њене владајуће династије, искористили су други, пројектујући своје државне и националне амбиције и на Црну Гору, која је неспремно дочекала све то, не схватајући далекосежну погубност ситуације којој је и сама допринијела. Почетком XIX вијека, послје вјекова робовања под Турцима, Србија добија државу, али озбиљно креће да ту државу државом учини, да је прошири и на оне који су већ били државе, али нијесу знали до краја „шта ће са собом”. Формира се великодржавна српска платформа у Влади новостворене државе Србије, политичко-филозофско-културолошка матрица, у чијој основи је великосрпски национализам, поменута амбиција да се буде државом, али која ће усисати и оне остале из окружења, који се „на том пољу нијесу снашли”. И кренуло је посрбљавање и у државном и у националном смислу старе државе Црне Горе. Али то је можда тек у последње вријеме до краја отворена али већ толико пута испричана прича, која ипак још нема свој завршетак. Црногорци нијесу могли завршити процес националне афирмације, „јер су најбољи Срби”, Црна Гора није могла бити равноправна држава у друштву јужнословенских друштвених заједница, јер је „српска држава”, па као таква, кроз већу српску државу, кроз Србију, једино је могла постати дио тог друштва. И познати ломови, сукоби и касно буђење Црне

Горе 1916. и 1918. године, ђаво је већ дошао по своје. Стотину година трајућа контаминација ових простора политиком да се не може уобличити, као, до краја зрела државна заједница, а њени становници сачувати свој несумњиви особени национални идентитет, учинила је своје. Великом манипулацијом емоцијама грађана тадашње Црне Горе, Црна Гора је „на великој народној Скупштини српског народа” 1918. године гласала против себе и своје будућности. Тешко да има примјера у историји таквог политичког и националног самоубиства, какво су Црногорци себи приуштили, обманути, преварени, поткупљени. А онда године суочавања са трагичном истином. Побуне, покушаји да се исправи лоше учињено, нови рат који све шаље у прошлост двадесетих година када није било Црне Горе ни Црногораца, бар не јавно, званично, статистички. Није било дозвољено, није се смјело. Из Другог свјетског рата Црна Гора излази са повраћеном државношћу и националним атрибутима и поново, као најмања, без свог властитог, одбрамбеног, државног национализма, који је својствен свим државама које држе до себе, барјачи у новој државној и националној несебичности да се направи, на другим основама, нова заједница јужнословенских народа и држава. Четрдесет седам година трајала је та федеративна творевина „шест равноправних република и двије покрајине”, у којој Црна Гора и формално и фактички успјела да обезбиједи мјесто равноправно са другима. Али. Поново „али”. Не и до краја. И у овој другој јужнословенској државној творевини заснованој на једнопартијској матрици, комунистичој федерацији, Црна Гора је трошила снагу и емоције, и државне и националне, да та заједница што дуже траје, док су други у истој свој напор усмјеравали на афирмацију властитих, националних и државних интереса. У тој иако држави особеног комунизма поједине њене „равноправне републике” покретале су процесе, који и данас трају, духовне властите еманципације, формирања и властите цркве, иако је познат однос комунизма и религије. Црна Гора није користила ново јужнословенско дружење да наплати за штету која је претрпљена када је безглаво улетјела у прву јужнословенску заједницу. Треба поновити, прије прве Југославије, Црна Гора била је и држава, имала је своју аутокефалну цркву, своју митрополију, цркву која је имала свој устав и унутрашњу организацију засебну и особену коју су други признавали. У тој држави су живјели Црногорци, о којима су свјетски вриједни умови писали и пјевали оде, дивећи се њиховој животной

филозофији. Као последица већ поменуте великосрпске амбиције да недовољно опрезне усиса у свој великодржавни пројекат, Црна Гора је остала и без Црне Горе и без Црногораца и без своје цркве, без своје духовности, све је постало српско. И у другој јужнословенској државној дружини, иако програмски потиснути у фусноту политичког система и друштвених односа, остали су живући сви екстремни национализми, не одбрамбени, које чак Црна Гора није имала, него освајачки, као што су српски, хрватски, албански. Само су се примирили и чекали свој тренутак. Знали су да ће доћи вријеме када ће они поново проговорити. Црна Гора се тада трошила, не да се спреми за то вријеме, да учврсти своју државу, да до краја обликује свој национални, духовни идентитет, да се суочи са чињеницом да из славне прошлости вуче и тешко бреме традиционалне и конзервативне свијести, да врати своју цркву коју је неканонски изгубила, већ „да што дуже заједно опстане поново окупљено старо друштво”. А онда потреси „због конструкционих грешака” у политичким односима те једнопартијске федерације, узруковани не само тим унутрашњим тјескобама него и чињеницом да је такав тип политичког организовања друштвених заједница, који је свијет учинио биполарним, превазиђен, довео је до драматичног краја и те друге вишенационалне и вишедржавне заједнице. Неко је свирао фајронт. Истина друштво се није пријатељски разишло, настала је нова крвава балканска драма. Већ поменути национализми из „фусноте” живота претходне заједнице еруптивно су изашли на јавну сцену. Кренули су са свих страна узвици „сви Срби у једној држави”, „за домовину спремни”, „за велику Албанију”, поново су затекли малу Црну Гору „неспремну” на нове изазове. Ако се може, а може, упутити критика династији Петровић да су добро допринијели нестанку Црне Горе и свега црногорског 1918. године, тако се може и са ове дистанце упутити критика онима који су „бринули” о комунистичкој Црној Гори у комунистичкој Југославији. Може им се приговорити са пуно разлога да су више бринули о Југославији и другима него о себи и својима, о својој Црној Гори. Године 1992. распада се драматично и дефинитивно друга Југославија. Балкан производи чист вишак историје који ни до данас не може конзумирати. Страдају народи, невини људи. Нестају напорима претходних генерација створена друштвена добра. На стотине хиљада жртава. Злочини до бесмисла. Великосрпски национализам, хрватски национализам, албански национализам и њима

слични заиграли су коло чије последице жестоко боле и данас. Али, из тог пакла нестанком друге Југославије, а пристанком и сагласношћу Европе, настају нове државе које међународна заједница признаје и прима у свој састав. Настаје Словенија, Хрватска, Босна и Херцеговина, Македонија. Понуђено је и Црној Гори и Србији да и оне буду независне и од међународне заједнице признате државе. Тиме би се лутање и тумарање народа и држава на јужнословенским просторима, дјелимично условљено искреном намјером да се заједно живи, али намјером која је злоупотријебљена и компромитована, дефинитивно зауставило, ствари вратиле на почетак, завршио процес државне дисолуције Југославије као заједнице. Шта је логичније него да се то десило. Црна Гора је стварала обје Југославије. Била држава прије прве Југославије, самостална и независна. Пропала и та прва Југославија и њена наследница, остала Црна Гора са првом да се врати, условно речено, у времена власти државне самосталности и да лижући ране својих заблуда сама крене ка развијеном свијету. Понудила међународна заједница, а Црна Гора прихватила да учини нешто тако. Али, жилави великосрпски национализам реагује. Неће Србија Србију, или само Србију као државу независну и суверену, међународно признату. Мало је то. Хоће најмање у свом саставу да има Црну Гору. Србија је највећа држава на Балкану, најмоћнија, па како да је неко спријечи да има излаз на топло море. А куда једноставније него преко Црне Горе, са Црном Гором као својом. И на понуду међународне заједнице, већ чувене Бадинтерове комисије и Хашке конференције, позитивно су реаговали сви и постали независне државе, иако су ту независност потпуно непотребно платили крвавим ратовима и великим трагедијама. Пристала је и Црна Гора, али за кратко. Загаламио, запријетио великосрпски национализам и са упереним пиштољем тог национализма у слепоочницу поново неспремна Црна Гора, овога пута мора се рећи свјесније него 1918. године, шта чини – одриче се за „тренутак” свог права на државну и националну истину и пристаје „на трећу Југославију, федерацију двије равноправне државе”. Србија и Црна Гора остају, јер тако је „пројектовано” прије 100 година и даље заједно. Интересантно, тих дана и мјесеци промотери великосрпског национализма објашњавали су да бране Србе свуда гдје их има, да је то њихов свенационални циљ. И десили су се ратови – и у Словенији, и драматичнији и крвавији у Хрватској, до бесмисла доведен рат у Босни, катастрофа на Косову,

сукоби у Македонији. Али последице свих тих ратова и огромних жртава прваци великосрпског национализма, као вукови у јагњећој кожи сиједају са међународном заједницом и дају свој пристанак да од шест бивших „југословенских другара” четворица крену својим путем. Пети, Црна Гора, не може. Мора остати са Србијом. Међународна заједница ћути, прећутно се саглашава. Трагикомично су зато и тада и касније одзвањале ријечи великосрпског национализма да исти постоји, да би бранио Србе свуда гдје живе. Није нападнут Туђман кад је потписао „нову стварност”, пристанак на независну државу Хрватску из које је протјерано стотине хиљада Срба. Није нападнут Изетбеговић кад је ставио потпис на независну Босну и Херцеговину из које су се и у Црну Гору сливале колоне српских избјеглица, и коју БиХ данас као међународно признату државу нико још не успијева овако избуцану, исцијепану шашити и спојити, па је међународни протекторат и данас и ко зна колико још. Смијешно дјелују та објашњења имајући у виду да је Црна Гора политичка заједница од око 700.000 становника, тачно онолико колико је побјегло Срба из Хрватске, колико их се иселило или је страдало у Босни, па све да су тих 700.000 сами Срби. Не, радило се о новој манипулацији са недовољно сазрелом Црном Гором. Деведесете године су поновљене двадесете године XX вијека. За разлику од XIX вијека када су државе стварале нације, почетком и на крају XX вијека нације су, уз међународну сагласност, стварале државе. Словенија је претходне деценије искористила за државну и националну хомогенизацију, створила је своју нацију, до краја афирмисала своје националне атрибуте и словеначка нација је стала иза захтјева за стварање словеначке државе. Исто је било и са Хрватском коју је створила непоколебљива жеља хрватске нације да има своју државу. Ништа другачије није било ни са Македонијом. Македонска нација је створила македонску државу. Тамо гдје су се нације судариле са својим државним амбицијама, а није било рјешења, а није га пронашла ни међународна заједница и даље трају рани „радови”. У Босни три нације и три националне амбиције, али и чињеница да су исте у сукобу са међународним интересима и да је остваривање тих амбиција стало на пола пута. Косово и аспирације већинског албанског етноса – скоро иста прича. Само Црна Гора ни тада (да ли случајно) није имала нужне претпоставке, које је захтијевала, као такве, државна амбиција, а које би као неспорне верификовала међународна заједница. Само 10% грађана

Црне Горе је почетком деведесетих година XX вијека било спремно да стане иза захтјева да Црна Гора буде самостална држава, а оних осталих 90%, од којих су многи били истомишљеници са претходних 10%, схватили су да то није довољна национална критична маса да би се Црна Гора квалификовала у други круг борбе за властиту државу, да би успјела бити резистентна на жестоки великосрпски национализам, који је међу тих 90% неспремних да буду своји на своме у Црној Гори имао не мали број екстремних присталица. И Словенија, Хрватска, Босна, Македонија крећу својим путем, а Србија и Црна Гора поново у самосаплитање. Трећа Југославија, федерација са новом политичком матицом, сложена држава републиканског уређења, парламентарног система двије потпуно различите државе. Мала Црна Гора и велика Србија поново, што преварно, што захваљујући живећој илузији да је то могуће, а што због нужде јер би се Црна Гора спасила од импорта несрећа које су се дешавале у њеном окружењу и које, ако би се преселиле на њену територију Црну Гору би у огањ претвориле, у заједничкој држави законито продужавајући живот процесима који их одвајају од савременог свијета. Никада нијесу могле Србија и Црна Гора на прихватљив, нормалан начин живјети мимо свијета, као двије равноправне државе саме или са другима. Нијесу то дозвољавале разлике међу њима. Увијек је мала Црна Гора осјећала тјескобу у загрљају велике Србије, а велика Србија потребу да дисциплинује презахтјевну малу Црну Гору. И тај трећи покушај заједничког живота Србије и Црне Горе праћен популистичком демагошком, деценијама трајућој, галамом „о свему српском” у Црној Гори, завршио се драматично. Пропала је и трећа Југославија и Црна Гора већ сазрела и у међувремену са довољно обезбијеђеним капацитетом националне и државне самосвијести, одлучује да и себи обезбиједи самосталан пут ка међународној заједници. Реагује Европа, реагује Србија, реагује и она и даље „онесвијешћена” Црна Гора и долази до договора да се такве намјере одложе на неко вријеме. Ствара се не држава, него државна заједница између Србије и Црне Горе, једна атипична творевина на коју је сагласност дала и Европска унија. Србија и Црна Гора међусобно признају једна другог стечено, достигнуто, прије свега у економији освојени степен самосталности, али се и договарају да покушају кроз један парадржавни сервис звани Државна заједница Србија и Црна Гора, бар на три године, да остану заједно и комуницирају са Европом и свије-

том, као један субјект. Потписан Београдски споразум, који садржи такве намјере, усвојена Уставна повеља као својеврстан уговор двије државе са међународним свједоком, привремено смирене страсти код све три стране, дата шанса да се у том интеррегуму заврше неки послови. А државна заједница компромис већ национално и државно стасале Црне Горе, која хоће себе и Србију у којој и даље доминира политичка идеја не „Србија и Црна Гора” него „Србија са Црном Гором”. Другим ријечима, то је компромис за који су многи знали да неће дуго трајати, два непомирљива политичка и државна пројекта. И овога пута ријеч којом се жељела прикрити сва недореченост таквих покушаја, ријеч „равноправна”. „Равноправно” ће и у државној заједници живјети Србија и Црна Гора, као што су „равноправно” живјеле и у првој, и у другој, и у трећој, и у четвртој, и у петој Југославији. Интересантно, црногорска династија Петровић је не схватајући да треба прво појачати сопствену државу, па онда ићи у савезе са другима, три пута нудила Србији „равноправан” државни суживот. И сва три пута је одбијена. Великосрпски национализам и великосрпске државне амбиције то нијесу имале у свом пројекту. Четири пута је, прије Београдског споразума, нова црногорска власт, нова Црна Гора нудила редефинисање односа у трећој Југославији српским властима и сва четири пута је била одбијена. Одбачене су нуђене платформе са конкретним рјешењима, јер у сва четири случаја Србија није могла прихватити једну ријеч која је писала у све четири понуде, а то је ријеч „равноправно”. Како онда, прије 100 година, тако и данас Црна Гора не може рачунати на „равноправан живот” са Србијом. Она мора да се жртвује, она је мања, она мора да се прилагођава Србији. И законито нова криза у односима Србије и Црне Горе. Словенија већ ушла у Европску унију, Хрватска пред вратима, Македонија на добром путу да то постигне за коју годину, Босна и Херцеговина проблем за себе, а Србија и Црна Гора и њихова државна заједница на репу догађаја. Обећала им Европа да ће у склопу такозваног „западног Балкана” можда 2015, а можда ни тад. Трагично. И Црна Гора послје двије године драматично лошег „новог” искуства државног заједништва са Србијом које је продуковала државна заједница, тражи разговоре са Србијом да се редефинишу односи, да се Србија и Црна Гора коначно споразумно разиђу, као Чешка и Словачка, или да се иде на референдум, па да грађани одлуче о будућности ове двије државе. Србија се нећка, није спремна да адактира

свој пројекат Велике Србије из 1844. године. Европа признаје да је погријешила и диже руке говорећи што се Србија и Црна Гора договоре она ће то признати, „а возови пролазе”. Ови дани су дани када се можда рјешавају вијек и по трајући неспоразуми у Црној Гори, Црне Горе са Србијом, црногорске будућности. Црна Гора је успјела да обезбиједи оно што није имала ни у XIX ни у XX вијеку, државно и национално самопоштовање, државни капацитет да промовише своју националну особеност и духовност и критичну националну масу да издржи све притиске који би спријечили црногорску државну еманципацију. Не покушавајући да надомјести пропуштено из претходних вјекова, Црна Гора је рационализовала, посебно у последњих десетак година, свој однос према себи и другима. По други пут у својој историји почетком деведесетих кренула је путевима политичког плурализма и парламентарне демократије. Треба рећи – са великим закашњењем, тешким наслеђем и у амбијенту који јој није био наклоњен, времену драматичног крвавог распада друге Југославије. Црна Гора је морала свјесно да уђе у два процеса или двије конфликтне ситуације, које су објективно биле изнуђене, а које је могла рјешавати или ратом уз ризик да буде „спржена земља” или демократским процедурама чувајући се од ратних несрећа. Црна Гора је почела да живи унутрашњи сукоб демократске, у почетку слабе а касније годинама стасавајуће и све јаче Црне Горе и оне друге конзервативне, традиционалне, у почетку јаке, емоцијом, а не разумом вођене Црне Горе, која је све више попуштала пред аргументима нове демократске Црне Горе. Тај сукоб траје већ 15 година и има своје импликације на политичке, економске, културне, духовне, укупне друштвене односе у Црној Гори. Други сукоб је сукоб дефинитивне и коначне потребе пуне државне и националне самосталности и међународне афирмације тих атрибута Црне Горе и напора великосрпског пројекта да задржи Црну Гору у провинцијалној инфериорности у односу на Србију, који је и даље доминантан у Србији а има своје присталице, своје извођаче радова, своје сервисе у политичким, духовним, културним и осталим друштвеним структурама у Црној Гори, „чију базу” чини управо поменута конзервативна, традиционална, демократија и промјенама несклона Црна Гора. Црна Гора је деведесетих година кренула у политичку транзицију. Један политички систем жељела је замијенити, и на томе истрајава, другим савременијим. Од државе чланице комунистичке федерације, Републике јед-

нопартијске структуре кренула је држави парламентарне демократије, држави вишепартијског система, политичког плурализма у пуном смислу те ријечи. Као држава скромне демократске традиције, са свим хендикепима које је донијела из своје блиске и даље прошлости, определијелила се за систем уравнотеженог парламентаризма, систем парламентарне демократије, свјесна да ће политички плурализам као последица еруптивног ослобађања свих до тада потиснутих амбиција, различитих социјалних и друштвених слојева створити огромне тешкоће. И десило се. Црна Гора је трансформисала свој систем из скупштинског у парламентарни, претходно на референдуму из већ речених разлога опредјељујући се да се не развија као самостална, већ као држава у саставу нове федерације са Србијом. Али то је била свјесна одлука рационалне политичке гарнитуре, која је тада водила Црну Гору, одлука управо наслонена на чињеницу да ако би се другачије одлучило, Црна Гора би била увучена у балканску трагедију. Жртвовала је, тадашња власт, за извјесно вријеме, нужност пуне црногорске независности због озбиљне пријетње да се и оно мало демократског капацитета погрешном одлуком не поништи извјесном екстремном реакцијом великосрпског национализма. Нијесу то ни тада ни данас разумјели нестрпљиви, они који хоће историју на пречац да мијењају. Конфликт традиционалне и демократске Црне Горе траје и данас. Демократска Црна Гора је већ стасала, ослоњена на нове институције парламентарне демократије, на чињеницу да је Црна Гора свих претходних година остала партнер а не проблем Европи и свијету и то је залога да се законит пут ка коначној националној и државној еманципацији Црне Горе не може зауставити. Ту демократску Црну Гору чине политички субјекти социјалдемократске провенијенције, који имају убједљиву подршку у црногорском бирачком тијелу, посебно међу младим и школованим људима. Такву оријентацију подржава вјерски и национално толерантна Црна Гора, припадници свих вјера и нација, што је разлог више да се вјерује у коначну побједу. Против такве Црне Горе јесу политичке структуре које су умјесто на рационалном, своје политичке програме градиле и граде на митском, архаичном, деструктивном, конзервативном, традиционалном. То су већином српске националне партије које злоупотребљавају онај социјални дио Црне Горе, који је ношен јаким емоцијама, који је и даље контаминиран великосрпским национализмом, који је разочаран, јер су пропале њихове идеологије.

је као што је комунистичка, оне којих има у свим земљама, па и у Црној Гори, које то раде из интереса, које продају „вјеру за вечеру”. Црна Гора је конституисала вишестраначки парламент у коме је у његовом првом сазиву било 125 посланика, десетак и више партија, од чега највећи број, иако малобројних по броју посланика, српских националних и националистичких партија, а при том и чињеница да од тих 125 посланика само тројица никада нијесу били чланови Савеза комуниста. Дакле, трансформација црногорског политичког система из једнопартијског комунистичког у вишепартијски систем ишао је и линијом напрасног претварања комуниста по правилу у екстремне српске националисте, па је било тужно и смијешно, политички дегутантно слушати парламентарне расправе које су почетком деведесетих година у црногорском парламенту доминантно биле антикомунистичког садржаја, уз истину да су антикомунистичко расположење почели да шире прије свега дојучерашњи комунисти. Тада су се многи сјетили тих година изречених Хавелових ријечи о комунистима, антикомунистима и бившим комунистима. Црна Гора је тај свој унутрашњи сукоб рјешавала честим изборима, тако да је за 14 година парламентарне демократије имала скоро толико избора на локалном и републичком нивоу. У принципу, већином се радило о ванредним парламентарним изборима, јер су се често дешавале кризе извршне власти, које су касније захватале и законодавну власт и рјешавале се изборним процедурама. На свим изборима побјеђивала је демократска политичка структура, што је само давало импулс додатној демократској еманципацији Црне Горе. И не само да је Црна Гора почела из услова чак вулгарног синдикалистичког плурализма, политички неартикулисаног, емотивног и ирационалног, да стасава у државу рационалне политичке конкуренције већ је врло брзо почела да живи за њу ново политичко искуство, политичке коалиције у извршној и парламентарној власти. Претходних 15 година црногорског парламентаризма јесу шест година апсолутне власти једне демократске, грађанске вишенационалне партије и девет година коалиција те партије и са националним српским партијама и са националним црногорским партијама, али најдуже и сада трајућа коалиција са програмски сличном Социјалдемократском партијом. За претходних 15 година грађене су нове институције, нови Парламент, Влада, независно судство, трећи алтернативни, цивилни сектор. Црна Гора је прихватила принципе конституционализма, подјеле власти

на извршну, законодавну и судску. Те власти су у свом дјеловању ограничене новим савременим, црногорским Уставом из 1992. године и одређењем да је властима све забрањено што им искључиво Уставом и Законом није дозвољено, да би грађанима било све дозвољено што им искључиво Уставом и Законом није забрањено. Црна Гора је и овога пута показала несебичност, непостојање државне и националне сујете, отворила се за свјетска демократска искуства. У Црној Гори су од почетка инситуције многих међународних демократских организација, које помажу развој младе црногорске демократије. Црна Гора комуницира са земљама појединачно и међународним институцијама, прилагођава свој правни систем европском праву у граници могућег, у исти уноси институције за Црну Гору непознате, а у савременим демократијама одавно практиковане, као што су заштитник људских права, ревизиона комисија, трезорски концепт буџета и слично. У овом тренутку Црна Гора није оставила иза себе овај унутрашњи сукоб већинске демократске и мањинске традиционалне Црне Горе. Није га оставила ни на политичкој равни, гдје постоје све очигледнији, чак и радикални покушаји, показало се, конзервативних политичких структура, које су наводно црногорске а, у ствари, неаутентични сервиси великосрпске политичке, конзервативне мисли. Црна Гора је преживјела и покушај својеврсног државног удара 1997. године избјегла ратове, спасила се да не страда у сулудом сукобу Србије и читавог свијета и дошла пред врата коначне одлуке. Данас је Црна Гора уважена парламентарна држава. Њене напоре на развоју парламентарне демократије уважава и помаже међународна заједница. Хендикеп су унутрашња деструкција, покушај поменутих политичких субјеката, који злоупотребљавају емоције конзервативне Црне Горе, не да створе другачији политички систем у Црној Гори од постојећег, већ да спријече да се Црна Гора на било који начин и у било ком степену самосално политички обликује, као и трајући неспоразум о коначном односу са државом Србијом. Овај други сукоб пратио је унутрашње неспоразуме Црне Горе. Када је Црна Гора кренула путевима политичког плурализма и парламентарне демократије истовремено је морала да се носи са противницима таквог опредјељења у самој држави, прије свега противницима оријентације да буде и остане Република, грађанска политичка заједница, држава пуне вјерске и националне толеранције и да се умјесто тога вјерски и национално издијели, исцијепи, хомогенизује посва-

ђа, као и са захтјевима из Србије да се по сваку цијену остане заједно. Пристала је Црна Гора, невољно, али свјесно, да то учини на самом почетку, користећи вријеме послје тога за стварање критичне масе да једног дана буде резистентна на притиске из Србије. И десио се први отпор великосрпским амбицијама и јуришу на црногорску демократију, коју је у Црној Гори проводила црногорска политичка деструкција по налогу центара великосрпског национализма из Београда, већ 1997. године. Послије пада коалиције, парламентарне и у извршној власти са српским националним партијама, због опште сагласности да треба правити отпор режиму, који је тада владао у Београду, а десио се излазак српских странака из исте, дакле када је Црна Гора одлучила да буде своја на своме. Већ је речено о напору Црне Горе поновљеном неколико пута да са владајућим гарнитурима у међувремену у Србији регулише међусобне односе, без успјеха. И ових дана покушај политичке великосрпске деструкције преко црногорске опозиције у Црној Гори, да узнемири Црну Гору, уноси и институционалну несигурност, напуштајући парламент, спречавајући Црну Гору да се примјерено новим условима, уставно обликује и истовремено неспремност Србије да се разговара о бољем рјешењу од постојећег званог Државна заједница Србија и Црна Гора. И није необично да је та два проблема Црна Гора морала рјешавати истовремено, јер су били уско повезани, јер је великосрпски национализам и политички, и материјално, и у неким тренуцима чак и безбједоносно, помагао неаутентичну црногорску политичку опозицију и на почетку црногорског парламентаризма, а и данас. Није залуд и без убједљивог разлога разочарани црногорски суверен, када је доживио што је доживио од стране тадашњих српских власти, рекао да „Црногорци када оду у свијет у Црну Гору се враћају као Црногорци, а када оду у Београд из Београда се враћају као Срби”. Црна Гора се налази пред рјешењем те једначине са двије непознате. Извјесно Црна Гора иде путем европске еманципације, и то ће урадити, више него сигурно се може рећи, као самостална и суверена држава. Сада Црна Гора има и социјални и политички и духовни, национални и државни капацитет, да то уради. Многи, па и у Европи, не вјерују у то и упозоравају да је боље изгубити још мало времена „него једну главу”. То осјећају противници црногорске демократије и у Црној Гори и њихови ментори ван Црне Горе и покушавају свим средствима да тај сусрет са неминовним спријече, а ако не могу да га

спријече, да га одложи. И питање је да ли Црна Гора треба сада када се налази пред рјешењем те дилеме, а када та дилема буде ријешена и пред потребом да се адекватно уставно обликује, настави са развојем парламентарне демократије у овако малој политичкој заједници или, због различитих разлога, можда да се определијели за сасвим другачије политичко организовање. Ово питање није од јуче. У почетку нико није доводио у сумњу оправданост политичке плурализације и стварање парламентарног система у Црној Гори, али у последње вријеме, посебно интензивним развојем трећег, невладиног сектора, еманципацијом слободне интелектуалне свијести, индивидуално или колективне присутне на политичкој сцени Црне Горе, отвара се дилема да ли Црна Гора сјутра, као самостална држава, којој је већ саопштено, да ако би тај статус убрзо обезбиједила, да би у Европу ушла можда и до 2010. године, да то чини даљим развојем парламентарне демократије, парламентарног система, система чисте подјеле власти или трансформацијом система у мјешовити систем, а неки чак заговарају и прелазак на предсједнички систем у Црној Гори.

Читаву причу о потреби адекватног политичког организовања Црне Горе у датим условима, ипак треба смјестити у контекст општег социо-културно-политичког амбијента и услова које живи Црна Гора, као и импулса који долазе из више или мање демократског окружења. Приговори да је парламентаризам, класична подјела власти, систем који познаје законодавну, као врховну власт, управну и судску власт, које на свој начин извршавају одлуке законодавне власти, извршавају, односно примјењују законе, систем са Владом као основним извршним органом или пак са бицефалном извршном влашћу, гдје Влада и предсједник Републике исту дијеле, при чему је неспорна доминантна улога Владе, непримјерен садашњим односима у Црној Гори, треба да буду врло обазриво, стручно анализирани, демантовани или потврђени. У Црној Гори је још млада парламентарна демократија. Захваљујући развоју парламентаризма Црна Гора је успјела безболније од других да превазиђе прве године политичке транзиције. Имала је и има не само релативно стабилне институције. Парламент је стасавао у дом озбиљне јаке ријечи. Био је и остао политички израз свеколике политичке различитости, и њене вјерске, националне, социјалне, културне сложености. Парламент је био и остао фабрика закона, истина због других, раније поменутих, разлога и парламент је често за-

стајкивао, претварао се у општу политичку причаоницу, заборављао на основу функцију, тако да је и процес нормативног сазријевања Црне Горе често био кривуда. Парламент је структура састављена од политичких странака, различитих политичких програма и кроз 15 година различитих парламентарних коалиција. У принципу, радило се о коректним и схватљивим политичким савезима, али не ријетко и савезима са циљем да се заустави развој црногорског парламентаризма. Стваране су и потпуно нелогичне парламентарне коалиције, које су као парламентарна већина, покушавале чак и да поруше дотад створено, дотадашње учинке црногорског парламента, које је верификовала Европа, са циљем да ствари врате на почетак. Сједнице црногорског парламента су од почетна преношене на ТВ-у, и с времена на вријеме губљење основне функције овог дома, коме су грађани јавно свједочили, доводило је до пада повјерења у ову институцију, код црногорског грађанина. Треба ипак рећи, да и поред тих унутрашњих слабости, црногорски парламент није могао до краја бити афирмисан као институција младе црногорске парламентарне демократије из разлога што Црна Гора није заокружена, цјеловита држава и што парламент није орган законодавне власти суверене државе. Напротив. Из претходно речених разлога Црна Гора је у протеклих 15 година у сталном сукобу са потребом да се нађе најбољи однос са Србијом. Била је чланица федерације са легитимним представницима у организацији те сложене државе, па је послје неколико година доживјела да буде избачена из те федерације политичким насиљем и да живи екстремну ситуацију – да је у наводној федерацији једно вријеме представљају опозиционе политичке структуре, црногорска опозиција, сервилна и послушна београдским политичким центрима моћи, чиме је „обогаћена” теорија и пракса парламентарних система, у принципу. Да ствар буде гора, то вријеме није кратко трајало. Трајало је неколико година. За то вријеме није било никакве комуникације између легитимних представника црногорских власти и врха те наводне федерације. И то није био инцидент или једини случај. Падом те федерације, политичком хајдучијом коју је направио шеф српског режима, направљена је четврта Југославија, поново на јуриш, чије су органе населили поново црногорска опозиција и актуелна власт у Србији. Поново су Црногорци морали да чекају да та „држава” уђе у кризу и то су дочекали. Онда разговори легитимних представника Србије и Црне Горе, уз присуство представ-

ника Европске уније, Београдски споразум, Уставна пovelља и нова криза у односима Србије и Црне Горе. Дакле, може се много тога приговорити и парламенту и недовољним учинцима црногорског парламентаризма, али ствари треба објективизирати. Највећи приговори су, што је и очекивано, упућивани Влади Црне Горе, која је једно вријеме била састављена од представника једне партије, а касније била и данас је коалиционог карактера. Влада је носила законодавну иницијативу, била предлагач највећег броја законских пројеката, водила унутрашњу и спољну политику, била одговорна за све. Чињеница да је једна политичка партија, у различитим комбинацијама са другим, увијек чинила ту Владу, а то је најјача црногорска демократска партија, даје посебну боју црногорском парламентаризму. Било је захтјева и има их да Влада абдицира, да буде замијењена, у разним периодима, владама националног спаса, концентрационим владама, техничким владама, али осим стварања криза саме Владе у одређеним тренуцима, напуштањем исте од стране појединих коалиционих партнера, а што је резултирано ванредним парламентарним изборима и избором нове Владе, ништа се необичније није догађало. Чак и очекивано да и у малој Црној Гори, која је закаснила и ушла са теретом и негативне традиције и наслеђа у процесе политичке транзиције, Влада буде непопуларна. Требало је мијењати економски, политички и друштвени систем, а то се не може урадити без ломова, посебно у социјалној структури. Није Црна Гора изузетак када се суочила и данас се суочава, посебно са тешком економском ситуацијом и проблемима трансформације затеченог економског система у систем ефикасне привреде, последицама које собом доносе оријентације на приватизацију и стварање ефикасног на слободном предузетништву заснованог привређивања. Једном ријечју, прелаз од социјалистичке привреде, од државе до краја контролисане, ка систему либералног капитализма, са јаком оријентацијом на заштиту социјалних права, морао је имати негативне последице. Затваране су нерентабилне фабрике, многи људи су остајали без посла, буџет је био једини извор прихода за многе. И поново чињеница да Црна Гора није могла преко свог парламента нормативно до краја уређивати многа питања, већ само „до пола” или дјелимично, чињеница да су односи у Црној Гори зависили и од активности „легитимних и нелегитимних, федералних и других парламената”, чести сукоби надлежности, неразумијевање међу њима, додатно су компликовали ситуацију.

Али и у таквим условима Црна Гора је развијала институције парламентарног система. Судови су постајали све независнији, Влада је са Парламентом успоставила очекивано подразумијевајућу сарадњу, власти су биле одвојене и самосталне, али и упућене једна на другу. Када се постави питање је ли могло више или боље, треба имати у виду да је све грађено не само у лошем временском амбијенту него и са социјалном, друштвеном масом у којој је доминирао конзервативизам и лоша традиција. Црногорци су људи посебног кова, виолентни, стрпљиви али енергични, ненавикли на процедуре и системско рјешавање проблема. Многи и даље живе вријеме када је постојао „господар”, коме су се директно обраћали, прескачући и процедуре и институције. Црној Гори је и у новим временима, по мишљењу многих, требала таква организација власти, гдје ће се један неспорни ауторитет питати о свему и свачему. Код господара, био он предсједник Републике или предсједник Владе, ређале су се колоне људи који су тражили задовољавање својих интереса. Често пута носиоци државне власти морали су жртвовати вријеме које је требало поклонити друштвеним функцијама да би комуницирали директно са грађанима. Са друге стране, не само неаутентична црногорска опозиција, која је радила и ради, нажалост, за интересе оних којима 100 година смета држава Црна Гора, него и развојем цивилног сектора у коме и данас влада велико вашариште, формирао се круг друштвених субјеката, који су чак и измишљали разлоге да нападну Владу, парламент, судове, државу Црну Гору. Развој алтернативног сектора довео је до стварања преко 3000 невладиних организација, међу којима су и оне које су се не случајно гурале на терен политичког организовања Црне Горе, спремне да саопште коначне истине, коначне судове, да пошаљу свијету несумњиву истину о Црној Гори, а, у ствари, све су то биле инсинуације срачунате на компромитацију црногорског државног напора. Због тога и само условно апсурдне ситуације. Међународна заједница подржава демократски пројекат актуелних власти црногорског парламентаризма, критикујући истовремено и спорост и недостатке, помажући да се исти отклоне, узимајући Црну Гору за примјер на Балкану, третирајући је као партнера, док су сви остали били проблеми, а у Црној Гори и о Црној Гори, они који су о тој држави говорили најружније, измишљали афере, нападали из свих оружја, „шпијали по Европи” властиту државу, све са циљем да је зауставе и да јој понуде „алтернативу”. Алтернатива

је, једноставно, сажета у намјери да Црна Гора не постоји, да мора бити задржавана, да је политички незрела. Колико критике на процесе приватизације, колико захтјева да се бркају успостављени принципи парламентаризма, да законодавна власт врши функцију извршне власти, па чак у судске, да се Црна Гора врати у времена скупштинског система и то као његове најригидније варијанте. У појединим тренуцима за многим округлим столовима интелектуалци су размишљали и о томе да ли је парламентарни систем у Црној Гори овако разуђен и све богатији новим институцијама, а што значи и новим упусленим у надграђи, које треба да финансира немоћна црногорска привреда, економски и са аспекта ефикасности најрационалније рјешење. Ту су се и родиле идеје о потреби промјене система, односно замјене парламентарног предсједничким системом, што би требало да значи рационализацију „комплетне државне администрације”, смањења броја запослених и ефикасније и јефтиније вршење државних послова. Не ради се ту о сукобу новог система црногорског парламентаризма са традиционалном свијешћу великог броја Црногораца који не признају институције и као што је већ речено по навици хоће директну комуникацију са господаром, што је био разлог а и данас је да многи у афекту чак и предлажу да се Црна Гора врати у прве разреде демократије и да због свог добра настави још неко вријеме да живи просвијешћени апсолутизам. Ради се о сасвим нечем другом. Дакле, захтјев парламентарни или предсједнички систем је дилема стара колико и људска цивилизација. То питање је привлачило и политичку мисао вјековима уназад многих земаља, кажу чак и више од питања саме структуре политичког система и његовог односа са другим системима конкретне средине. Прављене су различите теоријске квалификације политичких система, али је код свих неспоран закључак да карактер политичког система мора бити у директној зависности са развијеношћу не само одређене концепције о нужној политичкој структури, односима у њој, већ и са значајем појединих елемената, елемената средине, што ће рећи у црногорском и свим осталим случајевима у зависности од социјалних, економских, политичких, културних и укупних друштвених прилика. На поменуте квалификације политичких система које су до XIX вијека биле врло малобројне, утицали су ставови и античких мислилаца. Ти ставови су вршили сталан утицај и били присутни мање или више у конкретним опредјељењима конкретних држава. И сви

су били валидни, од оних ставова из прве квалификације политичких система грчког историчара Херодота, који је анализирајући праксу и извлачећи теоријске закључке свога доба, све политичке системе сврстао према броју оних који врше власт, на монархију или власт једнога, аристократију или власт неколицине, и демократију или власт већине. Платон и Аристотел су говорили о „добрим” и „исквареним” облицима политичког система, у све три поменуте Херодотове варијанте. Ваљан облик је онај у коме је циљ државне власти опште добро, а искварени облик онај у коме је циљ државне власти само корист оних који ту власт држе. Таква размишљања обликовала су и савременије ставове Бодена и Монтескјеа, који системе дијели на републику, која може бити демократска и аристократска, монархију и деспотију. Значи скоро да је постигнута сагласност о разлици између демократије, аристократије (демократске и аристократске републике) и монархије, према броју оних који врше власт, као и о разлици између ваљаних и искварених облика политичког система, при чему је деспотија искварен облик монархије. Касније је подјела еволуирала напуштањем легализма и инситуционализма у политичким проучавањима. Дошло се до квалификација заснованих на организационом критеријуму према облику владавине и хоризонталној и вертикалној организацији власти. Успостављене су подјеле на монархије и републике, на предсједничке, парламентарне и скупштинске системе, као и у на унитарне и федералне политичке системе. Међутим, сви су морали признати да су огромне разлике у избору политичких система међу појединим земљама условљене разликама у развијености њихових друштава, што доказује да на избор политичког система утиче друштвено-економска структура, јер се није могла заобићи нужна подјела, као претходна, на традиционална и модерна, пољопривредна и индустријска друштва и њима примјерене политичке системе. У последње вријеме, посебно Макс Вебер је развио утицајну подјелу политичких система на рационалне, традиционалне и харизматске, према мотивима који прожимају понашање људи, који се покорављају власти. У први план, захваљујући многим мислиоцима, избија као нужан коректив и појам политичке културе. Уочила се огромна разлика између англоамеричке и континентално-европске политичке културе, што је довело до нове подјеле политичких система на центрипеталне системе или системе хомогене политичке структуре, присутне у Британији, САД, скандинав-

ским земљама, центрифугалне системе, чија је политичка структура хетерогена, у којима постоји видљив јаз, који спречава да се успостави сарадња између одређених друштвених група, како у оквиру масе тако и на нивоу елита, искуство Италије, Француске, Њемачке и споразумне системе у којима се, упркос разликама које раздвајају поједине етничке, религијске и друге поткултуре, сарадња, посебно на нивоу елита, успјешно остварује, захваљујући добро пронађеним институционалним механизмима. Све у свему, и поред свих промјена које су се вјековима дешавале у анализи политичких облика, односно политичке власти и друштва, питање политичких слобода и права, људских прије свега, у последње вријеме, и демократије, од античких мислилаца до данас, остаје средиште од кога се полази када се политички системи квалификују. У последње вријеме расправе протичу у знаку инсистирања на дихотомним квалификацијама, на подјели политичких система на демократске и аутократске, отворене и затворене, плуралистичке и монополитичке. Ту подјелу прати несумњива оцјена да у демократским системима постоји простор за слободно политичко такмичење, допуштена је опозиција, постоји слобода штампе и удруживања и организовани облици контроле, посебно од стране цивилног друштва над државом. У овим системима власт је ограничена, контролисана и подлијеже процесу промјена. Аутократија не познаје ништа од тога. Њена је одредница негативна. Нема политичких слобода, опозиције и контроле власти од стране грађана. Све је централизовано, неконтролисано и неограничено. Иако су многи у одређеним периодима приговарали појединим подјелама због идеолошке условљености, подјела система на либералне и нелибералне демократије остаје и до данас. Смањивање социјалних неједнакости и друштвене ефикасности, остаје циљ свих класификација које прати оцјена да су нелибералне демократије у свему томе ефикасније од либералних демократија. Зато у западној политичкој хемисфери нелиберални системи, или системи без опозиције проглашавају се за недемократске и предност се даје либералним системима. Могло би се много тога писати о научним, интелектуалним напорима да се досегне најбољи тип политичког система, али умјесто тога треба рећи да је савремени напор усмјерен ка томе да се политички системи и њихова валидност директно конфронтирају са друштвеном стварношћу. Сви без изузетка тврде да државе, односно друштва, морају проћи одређене фазе на путу ка једном ци-

љу, проналажењу типа политичког система који одговара конкретној друштвеној ситуацији. Зато се у дилеми да ли у Црној Гори парламентарни треба мијењати председничким системом мора полазити и од историјског дискурса, историјске истине о Црној Гори, њеног пута који је прошла ка државној и националној афирмацији, са једне стране, а са друге стране, од њене демократске амбиције да, послје 100 година лутања, пронађе такав систем друштвених, политичких односа који ће јој омогућити брз улазак у друштво европских народа и држава. Црна Гора доминантно хоће да буде република и то унитарна, држава пуних људских права и слобода вјерске и националне толеранције, ефикасне привреде, што све води бољем животу. Државна самосталност и пуна сувереност у свим областима и њено признање од стране међународне заједнице није циљ сам по себи, већ средство нужно да би Црна Гора убрзала процесе властите демократизације и европеизације. Да ли би се таква амбиција могла остварити у Црној Гори која би била организована као мини-држава, каквих идеја има, или у Црној Гори која би парламентаризам замијенила председничким системом, велико је питање. Оно што је извјесно, Црна Гора не смије да се враћа у времена политичке анархије, фрагментизоване владавине, владавине „краљева свештеника”, у теократска времена, у времена племенске организације, у времена просвијећеног апсолутизма, већ треба да инсистира на започетом процесу непосредне демократије, на правној једнакости и праву на учествовању у политичком животу свих друштвених слојева. Црна Гора не смије да се враћа у времена примитивног система, у коме је политичка структура неиздиференцирана, неразвијена, а политичка култура партијархална. Црна Гора није држава која би могла конзумирати традиционалне системе, у којима су управљачке структуре осамостаљене, неразвијене и одвојене, а политичка структура поданичка, већ мора да се креће и да развија модеран систем у коме су издиференцирани не само структура власти и управљања већ и политичке инфраструктуре, политичке странке, интересне групе и средства за њихову масовну комуникацију и гдје преовлађују облици партиципативне политичке културе. Да ли је с тим у вези боље наставити са даљом афирмацијом „скупог и неефикасног”, а трајућег парламентарнизма, парламентарне демократије или због потребе ефикасности и рационалности прећи на председнички систем. Председнички систем је, треба кратко рећи, облик државног уређења, односно политичког

система са наглашеном улогом председника државе. Није сваки систем са председником као шефом државе председнички систем. И у председничком систему постоји подјела власти, гдје поред самосталне, законодавне и судске власти, постоји председник као шеф државе, који је истовремено и носилац и шеф извршне власти. Њега бира народ, што му појачава легитимитет, а он у односу на законодавну и судску власт има извјесна овлашћења суспензивног карактера, као и овлашћења у кадровској политици, као што је именовање судија највећих судова. Он има право да народу непосредно предлаже референдуме. Али ни то нијесу унисона рјешења. Председнички систем у САД, као најстарији, није исти са председничким системом у Француској, рецимо. САД су прије 200 година увеле председнички систем, полазећи од подјеле власти, да би се избјегао деспотизам и организовала власт на принципу „противтеже и равнотеже”. То је систем јаке извршне власти, независне од конгреса, да би се елиминисале опасности утицаја радикалних мјера и политика, изабраних представника у законодавној власти на самог председника. И ако има утицаја ових власти на шефа државе, треба рећи да у председничком систему влада не произилази из представничког, законодавног тијела, нити је ово бира, него је председник поставља као тијело њему одговорно, а кога чине јавни службеници, руководиоци најважнијих сектора јавне администрације. У Француској политички систем Пете републике из 1958. године, такође карактеришу велика овлашћења председника, али и сачувана традиционална улога парламента, па се овај систем назива мјешовити или парламентарно-председнички. Многе земље су покушале са увођењем председничког система, али су од тога одустале. Дилема је, је ли то добро рјешење за Црну Гору, имајући у виду да је млада парламентарна демократија са Владом која носи извршну власт нападана због наводно великих овлашћења и самог председника Владе. Шта би се тек десило када би се постојећи систем трансформисао у председнички, који нужно појачава улогу председника републике, који сам бира владу и према коме парламент може ићи са врло ограниченим средствима контроле, макар „демократски најјаче звонио принцип импичмента присутног у САД”. Дакле, мислим да Црна Гора треба да даље развија парламентарни систем, систем уравнотеженог парламентарнизма, не само из разлога што би скупо платила враћање на почетак и учење нових лекција о демократији у новој организацији поли-

тичких односа већ и због чињенице да је уравнотежени парламентаризам, који је на сцени, првим, годинама свог трајања успијевао да санира тешко наслеђе демократски скромне Црне Горе, чији је еквивалент присутан у и даље доста јакој традиционалној Црној Гори. Са друге стране, треба поновити, да су политички системи било који у Црној Гори објективно недовршени, да продукују тешкоће, разлоге за критику, било да се ради о парламентарном или предсједничком систему, због једноставне чињенице да Црна Гора није заокружена држава, са пуним државним капацитетом, држава која као и све остале има право да бира, не питајући другога, како да се политички организује. Црна Гора се налази пред вратима рјешења хоће ли и даље да лута у потрази за властитим државним и националним идентитетом или ће обезбиједити услов свих услова за квалитетно политичко организовање, пуну државну и националну самосталност, хоће ли коначно бити своја на своме. То је питање у овом а и перспективно гледано дужем периоду – питање свих питања, тако да уз сво уважавање разлога за одбрану важећег парламентарног система, односно захтјева за његову замјену предсједничким системом, прво треба порадити да постојеће институције црногорског парламентаризма, постојећег политичког система, сви његови субјекти склони демократији, уз све недостатке који се могу код њих примијетити, доведу до краја започети процес државне еманципације, осамостаљивања, самосталног пута Црне Горе ка демократској међународној заједници. Црна Гора је пуна унутрашњих дилема и без ове дилеме, тако да би трошење интелектуалне и стваралачке енергије на питање је ли почетак транзиције био добар избор политичког система у Црној Гори, ишло на руку онима који тврде да Црна Гора не може бити држава која рационално и самостално одлучује о себи и да јој је потребна помоћ старијег, већег, политичког ментора. Ту дилему треба коначно сломити, јер је Црна Гора држава развијених парламентарних институција са јаком интелектуалном масом, духовно идентификована, са повраћеним националним атрибутима, са свим условима да се према свијету легитимише као политички пунољетна, и држава која ће наредних година, по добијању тог међународног сертификата, знати да определијели систем политичких односа, примјерен својим демократским амбицијама, који неће бити у конфликту са њеном државном традицијом и свјетским искуствима држава сличних Црној Гори.